

Риторичне питання може виконувати функцію пропозиції, попередження, відмови [12, с. 147].

Хоч риторичне питання відбиває суб'єктивний бік справи, проте воно зумовлює згоду, бо має на меті переконати реципієнта в правильності висловленої думки [7, с. 108]. Це робить риторичне питання важливим комунікативним засобом, адже метою комунікативного процесу є реалізація комунікативної мети. Комунікація потрібна не лише для передавання інформації від адресанта до адресата, а й для того, щоб спонукати адресата діяти, отже, комунікація робить на нього вплив. Важить і те, щоб цей вплив не став очевидним, а мав імпліцитний характер. Р. Келлер стверджує, що мова є «насамперед засобом впливу» [11, с. 208]; це пояснює особливий комунікативний статус риторичного питання.

Зазначені характеристики риторичного питання свідчать про те, що імпліцитна погроза, висловлена у формі риторичного питання має високий експресивний потенціал, який закладено у самій сутності цієї синтаксичної фігури, котра полягає у невідповідності форми і змісту: за формою це питання, проте за змістом – повідомлення, яке виступає в ролі каузатора повідомлення. Форма риторичного питання є потужним засобом вираження імпліцитної погрози, оскільки має великий потенціал впливу на адресата. Питальна форма таких речень підсилює висловлювання, надає йому безапеляційності та завершеності. Наприклад: *Sie dachten es ist vorbei?*

Ілокутивна мета питання у висловлюваннях такого типу нейтралізується, вони стають своєрідною формою залякування, що має зневажливе забарвлення. Наприклад: *...brauchst du noch mehr zu sehen?*

Існує низка мовних засобів, які підсилюють риторичність. До них належать модальні частки *schon, auch, vielleicht*, які сприяють ефектові риторичності. Модальні частки *denn, etwa, eigentlich, überhaupt, nur, bloß, wohl* істотно підсилюють риторичність питання [7, с. 85]. Наприклад: *Ihr glaubt wohl dass ich lüge?; Wer darf es denn noch sein?*

Отже, проведене дослідження дозволяє стверджувати, що імпліцитна погроза, репрезентована у формі риторичного питання, характеризується більш високим ступенем експресивності, має більш агресивний характер та потенціал впливу на адресата. **Перспективи подальших досліджень** полягають у комплексному підході до аналізу засобів та форм вираження як імпліцитної, так і експліцитної погрози, дослідження їх вербального підґрунтя.

Література:

1. Арский А. А. Семантические категории угрозы и предостережения и их вербальная реализация в современном немецком языке (тактико-ситуативный подход). дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04. – германские языки / Арский Александр Адольфович. – Иркутск, 1998. – 180 с.
2. Долинин К. А. Импліцитное содержание высказывания / К. А. Долинин // Вопросы языкознания. – 1983. – № 6.
3. Мацько Л. І. Стилїстика української мови / [Любов Іванівна Мацько, Олеся Михайлівна Сидоренко, Оксана Михайлівна Мацько]. – Київ : Вища школа, 2003. – 462 с.
4. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Сергей Иванович Ожегов. – Москва, 1990. – 21-е изд. перераб. доп. – 921 с.
5. Сарміна Г. Л. Комунікативні особливості німецькомовних шантажних листів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови / Ганна Лембїтївна Сарміна. – Київ : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2014. – 20 с.
6. Эпштейн О. В. Языковое оформление речевого акта угрозы (на материале английского политического дискурса) / О. В. Эпштейн // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2009. – № 1(3). – С. 216–220.
7. Bechmann S. Rhetorische Fragen / Sascha Bechmann. – München : AVM, 2010. – 119 S.
8. Göttert K. H. Einführung in die Rhetorik. Grundbegriffe – Geschichte – Rezeption / Karl Heinz Göttert. – München : Fink, 1998. – 238 S.
9. Gurme G. A Grammar of the German Language : Designed for a thoro and Practical Study of the Language as Spoken and Written To-day / Gurme, George Oliver. – New York : Macmillan, 1922. – 623 S.
10. Heidolph K. Grundzüge einer deutschen Grammatik / Karl Heidolph. – Berlin : Akademie der Wissenschaften der DDR, Zentralinstitut für Sprachwissenschaft Akad. Verlag, 1981. – 1028 S.
11. Keller R. Sprachwandel : von der unsichtbaren Hand in der Sprache / Rudi Keller. – Tübingen ; Basel : Francke, 2003. – 238 S.
12. Krause M. Das war echt spitze! Zur Exklamation im heutigen Deutsch / Maxi Krause ; Nikolaus Ruge. – Tübingen : Stauffenburg Verlag Brigitte Narr GmbH, 2004. – 234 S.
13. Schneider W. Wörter machen Leute: Magie und Macht der Sprache / Wolf Schneider. – München, Zürich : Piper, 1989. – 432 S.
14. Schwitalla J. Textliche und kommunikative Funktionen rhetorischer Fragen / Johannes Schwitalla // Zeitschrift für germanistische Linguistik 12. – 1984. – S. 131–156.

УДК 81'373.231

Н. О. Свистун,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ОДИНИЧНІ ЧОЛОВІЧІ ІМЕНА М. ТЕРНОПІЛЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ: РЕПЕРТУАР, СПЕЦИФІКА УЖИВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ

У статті проаналізовано склад одиничних чоловічих особових імен м. Тернополя другої половини ХХ століття, почерпнутих із актових записів та журналів видачі свідоцтв про народження архіву міського відділу реєстрації актів цивільного стану Тернопільського міського управління юстиції; визначено статистичну організацію чоловічого іменника ХХ століття, здійснено його аналіз.

Ключові слова: антропонім, іменник, одиничні імена, особове ім'я, чоловічі імена.

В статье проанализирован состав единичных мужских имен г. Тернополя второй половины ХХ века, выбранных из актовых записей и журналов выдачи свидетельств о рождении архива городского отдела регистрации актов гражданского состояния Тернопольского городского управления юстиции; определена статистическая организация мужского именника ХХ века, проведен его анализ.

Ключевые слова: антропоним, именник, единичные имена, личное имя, мужские имена.

The article analyzes the composition of individual men's personal names of Ternopil in the second half of the twentieth century, taken from documentary records and journals issuing birth certificates of Archive City Department of Vital Records Ternopil City Department of Justice; defined statistical organization of men names of twentieth century and its analysis is done.

Key words: anthroponym, names, individual names, personal name, men's names.

Суспільне функціонування особових імен, а саме їх вибір, відіграє в житті людей важливу роль. Важливими є й громадсько-правові аспекти, тому зрозуміло, що в цій галузі важливе місце займає мовна культура, невід'ємною частиною якої є граматичні аспекти. Мовна культура, яка реалізується в галузі особових імен, опирається, з одного боку, на мовні фактори, що базуються на теорії літературної мови, на її науковому описі і на соціолінгвістичних дослідженнях, з іншого – на позалінгвістичні фактори, які ґрунтуються на теоретичних знаннях про закони розвитку суспільства в синхронному та діахронічному планах і на пізнанні, запозиченому із соціальної психології. Імена, що використовуються в певну епоху чи конкретний період історичного розвитку, взаємно впливають одне на одного. Із розвитком суспільства система імен має можливість «самовидозмінюватися» [4, с. 66].

Динамічні зміни найчастіше відображаються у власних особових іменах людей. Одні імена виходять з ужитку, набуваючи статусу маловживаних і рідкісних, інші входять до активного вжитку, набуваючи статусу широковживаних та найуживаніших. Антропонімійна система рухома не лише в діахронічному плані (змінюється склад імен), а й в синхронічному (імена, вживані в конкретний період життя мови, взаємопов'язані між собою). Суцільне дослідження особових імен певної території, здійснене протягом тривалого часу, дає змогу виявити діахронічні зміни іменника певної території, основні тенденції, що діють при цьому, дозволяє простежити закономірності розвитку і функціонування загальнонаціонального іменника загалом. У своїй праці залучаємо методику хронологічних зрізів та кількісно-якісний метод, запроваджені ще В. Д. Бондалетовим [1]. Методика хронологічних зрізів полягає в тому, що імена розділені на групи за десятками років. До кількісно-якісного методу вдаємося для визначення широковживаних та маловживаних імен. В українському чоловічому іменнику 1950–2000 рр. виділяємо п'ять статистичних груп: 1) найуживаніші імена (так звані частотні десятки); 2) широковживані імена нижче десятка; 3) маловживані імена (в тому числі найменш уживані); 4) рідкісні; 5) чужомовні. За ними і будуть розподілені імена.

Система імен, яка побутує на сьогоднішній день, ще вимагає вивчення, проте антропонімі дослідження вже мають багате наукове підґрунтя, яким є наукові статті та монографії вчених. Прикладом фундаментальних досліджень особових імен та іменників окремих регіонів України є праці О. Ю. Карпенко [2], О. Ю. Касім [3], С. Є. Панцьо [5], Г. Д. Панчук [6], П. П. Чучки [7] тощо.

Метою нашої статті є спроба виявити склад чоловічих особових імен м. Тернополя у другій половині ХХ століття, визначити статистичну організацію чоловічого іменника ХХ століття, здійснити його аналіз. Джерельною базою дослідження стали актові записи про народження та журнали видачі свідоцтв про народження з архіву міського відділу реєстрації актів цивільного стану Тернопільського міського управління юстиції.

Незважаючи на багатонаціональне населення міста, основу чоловічого іменника м. Тернополя становлять українські традиційні імена, які активно функціонували упродовж століття. Це дає нам право говорити про власне український іменник міста. Етимологічні групи чоловічих імен ХХ століття представлені так: найбільш чисельною є група імен грецького походження – зафіксовано 39 онімів (*Анатолій, Василь, Мирон, Онисим, Рафаїл, Тарас, Трифон*), що становить 37,5% від усієї кількості зафіксованих одиничних офіційних чоловічих імен. Другу позицію займають антропоніми латинського походження (*Адріан, Віктор, Корній, Мар'ян, Устим, Фелікс*) – усього 20 одиниць, що становить 19,23%. У ХХ столітті помітно зросла кількість імен слов'янського походження, їх зафіксовано 19 одиниць: *Богдан, Богодар, Борис, Борислав, Вадим, Владислав, Володимир, Всеволод, В'ячеслав, Ждан, Казимир, Любомир, Мечислав, Мирослав, Ростислав, Святослав, Станіслав, Чеслав, Ярослав*. Слов'янські оніми становлять 18,26%. У досліджуваному іменнику зафіксовано 15 імен давньоєврейського походження: *Адам, Давид, Данило, Захар, Іван, Ілля, Йосип, Матвій, Михайло, Мойсей, Назарій, Семен, Симон Тадей*, що становить 14,42% від усієї кількості наявних офіційних чоловічих імен. У ХХ столітті в іменник м. Тернополя проникають імена, запозичені з інших мов, їх трапилося 8 одиниць: *Артур, Едуард, Ігор, Карл, Олег, Річард, Руслан, Тимур*, що становить 7,69%. У цей період зафіксований один новотвір *Владен*, а також наявні два оніми, незафіксовані у словниках власних імен людей: *Зореслав, Теодозій*.

У більш ніж півстолітній період найпомітніші зміни відбуваються серед найуживаніших імен (кінець ХХ століття ознаменувався появою у частотному десятку імен-неологізмів, або так званих «модних» імен).

Так, у різні періоди другої половини ХХ століття у статусі найуживаніших імен перебувало 22 особових імені: *Андрій, Анатолій, Богдан, Валерій, Василь, Віктор, Віталій, Владислав, Володимир, Дмитро, Ігор, Максим, Микола, Назарій/Назар, Олег, Олександр, Петро, Роман, Руслан, Сергій, Тарас, Юрій*. Склад частотного десятка постійно оновлювався, збагачуючись новими іменами. Виняток становить ІV зріз (1980-ті рр.). Особливістю цього десятка, порівняно з попереднім, є те, що не з'явилося жодного «нового» імені. Продовжують функціонувати ті ж імена, змінюючи лише місце (ранговий номер). Переважну більшість становлять все ж традиційні імена, здавна відомі жителям міста і перевірені багаторічною практикою найменування осіб (*Василь, Віктор, Віталій, Володимир, Олександр, Сергій*). Можна говорити про стабільну основу українського чоловічого іменника.

Якісно іменник оновився на 60%. Проте спостерігається цікава тенденція у кількісному плані. Так, наприклад, ім'я *Олександр*. У 1950 році з 498 новонароджених хлопчиків виявлено 61 носія цього імені (питома вага 12,24%), у 2000 році із 1605 новонароджених хлопчиків – 130 носіїв (питома вага 8,09%). Фактично кількість носіїв цього імені у 2000 році переважає, проте за кількістю новонароджених простежуємо різницю у тенденції називання у 4,15%.

Широковживані імена цікаві тим, що більшість із них у той чи інший період підвищували свій статус і входили до складу частотного десятка. Однак їх розвиток відбувався нерівномірно. Група широковживаних імен налічує 28 антропонімів: *Анатолій, Андрій, Арсен, Богдан, Борис, Вадим, Василь, Віктор, Віталій, Денис, Дмитро, Іван, Ігор, Любомир, Максим, Микола, Михайло, Олег, Олексій, Павло, Петро, Роман, Ростислав, Руслан, Сергій, Степан/Стефан, Тарас, Ярослав*, з них 12 імен ніколи не піднімалися у групу частих.

Протягом півстоліття високою продуктивністю у цій групі відзначилися імена *Іван* та *Михайло*, менш продуктивне – *Ярослав*. Миттєвим зростанням популярності характеризуються імена *Борис, Олексій, Павло, Степан/Стефан*, перебуваючи в групі широковживаних протягом одного-двох зрізів. Із групи мало- або найменш уживаних до групи широковживаних піднялися антропоніми *Арсен, Вадим, Денис, Любомир, Ростислав*. Ймовірно, що на миттєве зростання популярності цих імен вплинув фактор «моди», особливо під кінець століття. Серед широковживаних імен перебувають українські традиційні імена та імена-запозичення. Варто зазначити, що набір широковживаних імен кожного зрізу не є великим при значній кількості носіїв. Найвищий відсоток широковживаних імен спостерігається у VI зрізі – 31,83%, а найменший – у I (9,83%).

Дослідження маловживаних та найменш уживаних імен свідчить про те, що ця група імен дуже чисельна. За досліджуваний період у групі маловживаних перебувало 37 чоловічих антропонімів, з яких 21 перебував у центральній частині іменника: *Анатолій, Богдан, Борис, Вадим, Валерій, Віталій, Денис, Дмитро, Іван, Любомир, Максим, Михайло, Назарій/*

Назар, Олексій, Ростислав, Павло, Петро, Руслан, Степан, Тарас, Ярослав і 16 імен ніколи не підвищували свого статусу, тобто не піднімалися вище маловживаних: Антон, Артем, Артур, Валентин, В'ячеслав, Геннадій, Григорій, Данило/Даниїл, Едуард/Едвард, Євгеній/Євген, Ілля, Костянтин, Леонід, Орест, Святослав, Станіслав. Серед маловживаних можна виділити наскрізні імена, що майже постійно функціонували протягом досліджуваного періоду (Євгеній/Євген, Олексій). Другу групу маловживаних імен складають найменш уживані, проте більшість з них на тому чи іншому етапі досліджуваного періоду піднімалися із групи найменш уживаних до групи маловживаних, кількість яких нижча середнього коефіцієнта однойменності, бували в статусі широкоживаних і навіть найуживаніших.

Дослідження рідкісних імен засвідчує 39 антропонімних одиниць для найменування 48 новонароджених хлопчиків (питома вага 0,65%). Найбільша кількість рідкісних імен засвідчена у VI зрізі (2000 р.) – 10, найменша – у IV – 3 одиниці. Одним із напрямів розвитку іменника є відновлення і повернення призабутих імен: Дем'ян, Захар, Іриней, Корній, Матвій, Микита, Нестор, Омелян, Онисим, Платон, Трифон, Теодозій, а також запозичення антропонімів з інших мов: Ернест, Карл, Кристіан, Модест, Мойсей, Симон.

Протягом 1950–2000 рр. виявлено 24 чужомовних імені. Розглядаючи чужомовні імена, ми аналізували носіїв імен, зафіксованих в актових записих про народження.

Так, у I зрізі (1950-ті) трапилося 3 чужомовних імені: вірменське *Аиот*, чеське *Йоспер*, єврейське *Шенга*, що становить 0,60% від усіх новонароджених хлопчиків цього періоду. У II зрізі (1960-ті рр.) – два імені *Збігнєв* (носієм є новонароджений польської національності), *Чеслав* (чеське) – питома вага 0,36%. У III зрізі (1970-ті рр.) – зафіксовано два грузинських і одне польське ім'я: *Серго*, *Соболь* (Фаркаш), *Томаш* (питома вага 0,28% від усіх новонароджених хлопчиків). У IV зрізі (1980-ті рр.) зафіксовано лише два імені *Гажга* (батьки – абхазці), *Ернест* (Мотивосян) – вірменин, питома вага 0,12%. У V зрізі (1990-ті рр.) трапилося 6 чужомовних імен: *Ален* (Ольховський) – поляк, *Вільгельм* (Поллер) – грек, *Єгор* (російське, нар. ф. імені *Георгій*, яка стала документальною), *Марек* (Шуцький) – поляк, *Отто* (Шіттер) – угорець, *Рафаїл* (Поладов) – росіянин (питома вага 0,30% від усіх новонароджених хлопчиків цього періоду). У VI зрізі (2000 р.) трапилося 8 чужомовних імен: *Азер* (Гулієв) – таджик, *Ахмед* (Найль), *Вархан* (Козімкурт) – палестинці; *Візбор* (Суджев), *Еміль* (Гагаєв) – таджики, *Емірах* Різер (йорданець), *Ренат* – вірменин, *Рустам* – сирієць. Подібні імена розширюють межі антропонімікону, надаючи йому специфічних особливостей.

Отже, чоловічий антропонімікон м. Тернополя другої половини ХХ століття був дуже різноманітний. Більшу частину становлять все-таки традиційно вживані, канонічні імена, хоч кінець століття ознаменувався появою імен-неологізмів та екзотизмів, які значно розширили та оновили його межі.

Підхід до способу подачі матеріалу (кожне десятиліття) дозволив простежити динаміку іменника, зокрема зміни і його оновлення, збереження класичних і появу нових, які не функціонували раніше, поступове проникнення в офіційні документи розмовно-побутових варіантів імен, частотність вживання тих чи інших імен упродовж десятиріч і більше років. Мотиви найменування бувають різні. У наш час вибір імені є юридично вільним і в усіх випадках залежить виключно від волі найменувачів, тобто батьків. Основні фактори, які посприяли популярності того чи іншого імені у ХХ столітті: 1) милозвучність імені. Батьки дають дитині приємне, милозвучне ім'я, яке подобається (суб'єктивний фактор); 2) релігійний фактор. При виборі імені користуються церковним календарем і називають дитину іменем того святого, на день якого дитина з'явилася на світ; 3) збереження сімейних традицій – найменування новонародженого на честь батька, дідуся, близького родича (*Василь, Іван, Микола, Михайло, Павло*); 4) «фактор моди», який «підносить» те чи інше ім'я в певний період (*Арсен, Вадим, Денис, Максим, Ростислав*).

Подібні дослідження збагачують та розширюють ономастичні та культурологічні дослідження і можуть стати підґрунтям для подальших наукових розвідок про імена ХХІ ст., а також використовуватися для укладання загальнослов'янських словників власних особових назв.

Література:

1. Бондалетов В. Д. Русская ономастика / В. Д. Бондалетов. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.
2. Карпенко О. Ю. Особові імена як концепти та форми їх профілювання / О. Ю. Карпенко // Наукові записки ТДПУ ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2003. – С. 27–34. (Серія «Мовознавство»; ч. 1).
3. Касім О. Ю. Про динаміку українських особових імен Одещини / О. Ю. Касім // Мовознавство. – 1990. – № 3. – С. 26–31.
4. Кнаппова М. Языковые аспекты общественного функционирования личных имён / М. Кнаппова // Ономастика и грамматика : сб. статей / [отв. ред. Л. П. Калауцкая]. – М. : Наука, 1981. – С. 66–73.
5. Панцьо С. Є. Антропонімія Лемківщини / Стефанія Єлисеївна Панцьо. – Тернопіль : Вид-во «Тернопіль», 1995. – 128 с.
6. Панчук Г. Д. Антропонімія Опілля: дис...кандидата філол. наук: 10.02.01 «українська мова» / Панчук Галина Дмитрівна. – Тернопіль, 1999. – 284 с.
7. Чучка П. П. Особові імена в усному мовленні (розмовні варіанти українських особових імен) // Українське усне літературне мовлення : зб. наук. праць / редкол. І. К. Білодід, А. П. Грищенко, М. А. Жовтобрюх [та ін.]. – К. : Наукова думка, 1967. – С. 175–186.

УДК 811.161.2'06(075.8)

В. Р. Світлицька,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса

ВИВЧЕННЯ ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРІВ ОДЕЩИНИ З ТОЧКИ ЗОРУ ЇЇ СЛОВОТВІРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

У статті діалектна лексика українських говорів Одещини аналізується з точки зору її словотвірних особливостей: розглядаються способи творення діалектизмів, специфіка використання словотвірних формантів.

Ключові слова: *способи словотворення, діалектна лексика, мотивуюче слово, дериват, словотвірний формант.*

В статье диалектная лексика украинских говоров Одещины анализируется с учётом её словообразовательных особенностей: рассматриваются способы словообразования диалектизмов, специфика использования словообразовательных формантов.

Ключевые слова: *способы словообразования, диалектная лексика, мотивирующее слово, дериват, словообразовательный формант.*